

ASAD J. RUSTUM, *The Royal Archives of Egypt and the Origins of the Egyptian Expedition to Syria, 1831-1841*, Beirut, 1936, 115 s.

1831-1841 "*Mısır Meselesi*" ile ilgili özellikle batılı tarihçiler tarafından birçok eserin kaleme alındığı bilinmektedir. Bu sahada yazılan eserlerin büyük bir çoğunluğu Batılı kaynaklar ve Batı arşivlerinde bulunan malzeme üzerine bina edildiği için nisbi dahi olsa tarafsız olmaktan uzaktır. Ayrıca, "*Mısır Meselesi*" ile alakalı birçok eser mevcut olmakla birlikte, meselenin geri planını oluşturan sebepleri tetkik eden bir eser yoktur. Burada tanıtmaya çalıştığımız eser bu boşluğu kısmen de olsa dolduracak özelliindedir. Söz konusu eksikliğin farkında olan ve Mısır arşivlerinin yeniden düzenlenmesinde vazife alarak arşivlerin muhteviyatı hakkında oldukça geniş bir malumat edinmiş olan A. J. Rustum, bu sahadaki boşluğu doldurmanın yanısıra Batılı tarihçilerin "*Mısır Meselesi*" ile alakalı olarak yapmış oldukları bazı yanlış değerlendirmeleri de düzeltmek maksadıyla eseri kaleme aldığını belirtmektedir. Ayrıca Kral Fuad'ın özel izniyle uzun yıllar Mısır arşivinde araştırma yapan müellif, hususen Mehmet Ali Paşa'nın Suriye idaresi üzerinde yoğunlaşmış, bu mesele ile ilgili olarak toplamış olduğu vesikaları külliyat halinde neşretmiştir¹. Mısır meselesinin başlangıcından sonuna kadar cereyan eden hadiselerle alakalı olan bu vesikaların çoğu, Mehmet Ali Paşa ve İbrahim Paşa ile Suriye ricali arasındaki yazışmaları ihtiva etmesi hasebiyle, bilhassa Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de takip ettiği politikayı aydınlatma ve Suriye halkının Paşa'nın idaresine karşı olan tavrını ortaya koyma açısından son derece ehemmiyetlidir.

Eser, esas itibariyle bir önsöz ve yedi bölümden oluşmaktadır. Ayrıca kitabın sonunda seçilmiş bibliyografya verilmiştir. Müellif, önsözde Mısır Kraliyet Arşivi'nde bulunan belge koleksiyonları hakkında kısa bir mâlûmat verip, Suriye seferi ile ilgili olan ve kendisi tarafından tedkik olunan vesikaların muhteviyatı hakkında umumi bazı bilgiler vermektedir. Eserin ilk bölümünde, Suriye seferinin resmî sebeplerinden biri olarak kabul edilen, Akka Valisi Abdullah Paşa ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa arasındaki ihtilafı, arşiv vesikalarına dayanarak açıklamaya çalışmaktadır. İkinci bölümde ise, Akka muhasarası esnasında Bâbüâlî'nin Mehmet Ali Paşa'ya karşı tavır takınması ve bunun üzerine Mehmet Ali Paşa'nın İmparatorluğun reformu, Sultan II. Mahmut ve Bâbüâlî'nin yapmış olduğu hataların giderilmesi hususunda aktif bir tavır almaya karar vermesi ve bu mesele ile alakalı olarak bazı Osmanlı valileri ile yapmış olduğu yazışmalar üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Suriye

¹ Rustum Asad J., ed., *A Calender of State Papers from the Royal Archives of Egypt relating to the Affairs of Syria*, 4 vols., American Press, Beirut, 1940-1943 ; Rustum., ed., *Materials for a Corpus of Arabic Documents relating to the History of Syria Under Muhammet Ali Pasha*, 5 vols., Beirut, 1930-34.

seferinin geri planını oluşturan gerçek sebepler konu edilmekte, II. Mahmut'un Mehmet Ali Paşa'yı Mısır valiliğinden uzaklaştırmak amacıyla yapmış olduğu faaliyetler ve bunun neticesinde Mehmet Ali Paşa'nın Sultan'a ve Bâbîâlî'ye karşı olan güveninin sarsılması anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde, Bâbîâlî'nin Suriye'deki bazı memurları ile ve İbrahim Paşa'nın babasıyla yapmış olduğu yazışmaların ışığı altında Mehmet Ali Paşa'nın ve oğlunun bağımsızlık hakkındaki düşünceleri ele alınmaktadır. Beşinci bölümde ise, Mısır'ın gerek insan gücü ve gerekse tabii kaynaklar açısından yetersiz oluşu, Arabistan, Sudan ve Mora'daki askeri faaliyetler neticesinde ciddi manada insan gücü kaybına uğraması ve bundan dolayı ziraat ve sanayi ile alakalı teşebbüslerin sekteye uğradığı; Suriye'nin sahip olduğu zenginliklerin ve insan gücünün Mehmet Ali Paşa'nın ihtiyaçlarını karşılama noktasında ciddi bir alternatif oluşturduğu ifade edilmektedir. Altıncı bölümde, Mısır'ın emniyetini temin noktasında Suriye'nin stratejik öneme sahip olduğu ve Osmanlı güçlerinin Mısır üzerine yapabilecekleri muhtemel bir taarruz esnasında, tabii bir engel, yani Anadolu ile Mısır arasında tabii bir sınır oluşturduğu üzerinde durulmaktadır. Yedinci bölümde ise, II. Mahmut ile Mehmet Ali Paşa arasındaki mücadelenin ne derece millî ve ırkî bir mücadele olduğu tartışılmaktadır. Burada müellif, birçok Batılı müelliflerin aksine, bu mücadelenin millî ve ırkî bir yönünün olmadığını ve o devir yerli tarihçilerinin de bu hususta sessiz kaldığını ifade etmektedir.

Müellif yukarıda ana hatlarıyla muhteviyatını verdiğimiz eserinde "*Mısır Meselesi*"nin geri planını oluşturan amiller ve 1831 Suriye seferinin sebepleri hakkında bilhassa Mısır arşivlerindeki malzemelere dayanarak orijinal bilgiler sunmaktadır. Meselenin geri planını oluşturan siyasî hadiseleri değerlendirirken, Mısır arşivlerine vakıf olmasından dolayı, hissî ve tarafgir olmaktan uzak kalmaya çalışıp, Batılı tarihçilerin eserlerinde bolca yer alan ve kendi memleketlerinin "*Mısır Meselesi*" ile alakalı politikalarını haklı gösterme sevdasından kaynaklanan, hadiseleri yanlış anlama ve tefsir hatasına pek düşmemektedir.

Mehmet Ali Paşa ile oğlu İbrahim Paşa arasında, Mısır'da bağımsız bir devlet kurma meselesi ile alakalı olarak vuku bulan yazışmaları gayet yakinen tedkik eden müellif, bazı Arab müelliflerin düştüğü hataya düşmemiş ve tedkik edebildiği vesikaların ışığı altında Mısır'da bağımsız bir devlet kurma iddiasının Mehmet Ali Paşa'ya hamledilmesinin oldukça zor olabileceğini de ifade etmiştir.

Bütün dikkatini 1831'de Suriye üzerine yapılan seferin sebepleri etrafında yoğunlaştıran müellif, Osmanlı kaynaklarını kullanmamanın neticesi olarak Bâbîâlî'nin hadiseye yaklaşımı hakkında çok az mâlûmât verebilmektedir. Bunun yanı sıra, eserde başka bazı teknik eksiklikler de vardır. Bir belge külliyyatı mahiyetinde olan eserdeki vesikaların bir kısmı esas olarak Arabça ve bir kısmı da Osmanlıca'dır. Fakat bunların İngilizce'ye tercümelerinde bazı eksiklikler vardır. Bu sebepten dolayı müellifin tercümelemleri dikkatle tahlil edilmelidir. Mamafih, bu

gibi teknik bazı noktaların dışında, genel olarak tercümelemlerin doğru yapıldığı söylenebilir.

Ancak müellif, bilhassa Bâbîâli ile Mehmet Ali Paşa arasındaki münasebetleri tedkik ve tahlil ederken bazı yanlış anlama ve değerlendirme hatalarına da düşmektedir. Kanaatimizce bu değerlendirme hatalarının en ciddisi, Bâbîâli ve Mehmet Ali Paşa arasında oluşan karşılıklı güvensizlik ve münasebetlerdeki gergin havanın müsebbibi olarak sadece Osmanlı tarafının gösterilmesidir. Müellif, Mehmet Ali Paşa'nın bilhassa Lübnan, Filistin ve Suriye'de siyasi nüfuzunu artırmak maksadı ile yapmış olduğu faaliyetleri ve zamanla buraların içişlerine müdahaleleri², Mehmet Ali'nin Mora seferi gibi çok önemli bir meselede Sultan'ın rızasına muhalif olarak Batılı devlet yetkilileri ile görüşüp askerlerini geri çekmesi ve 1828-29 Osmanlı-Rus harbinde, daha önceden göndermeyi taahhüt ettiği askerî yardımı göndermemesi³ hususlarını gözardı etmektedir. Sultan'ın ve Bâbîâli'nin, Mehmet Ali Paşa'nın keyfi davranışlarını ve gayrimeşrû olarak siyasi nüfuzunu artırma noktasındaki faaliyetlerini sınırlamak maksadıyla takip etmiş oldukları siyaseti tek başına mevcut olan karşılıklı güvensizlik ve gergin havanın müsebbibi olarak göstermekte, dolayısıyla eserin nisbî de olsa objektifliğine gölge düşürmektedir. Yukarıda zikredilen bu zaafılara rağmen, eser sahasında ciddi bir boşluğu doldurduğu gibi, bu hususta tek olma özelliğine de sahiptir.

M. Hanefi KUTLUOĞLU

Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, 272+20 sayfa

Bilim tarihi çalışmaları belirli bir zaman ve mekan boyutu ile mukayyed olmayıp, sadece bilim olma, hatta bu iddiada olma vasfı durumunda müşterekliği bulunan birbirinden uzak bilim dalları ve disiplinler hakkında bilgi sahibi olmayı ayrıca tenkid ve tahlil usulü ile ele alınan konunun niteliğine göre farklılık gösterebilen metodik yaklaşımlara sahip olmayı gerektirmektedir. Kendi içinde taşıdığı bu zorluklara ilaveten bu tarz çalışmaların ülkemizde geleneğinin olmayışı da ayrı bir güçlük olarak kendisini göstermektedir. Tanıtımımıza konu olan *Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna* isimli eserin sahibi Ekmeleddin İhsanoğlu bey yetiştiği çevre ve aldığı eğitimin kendisine sunduğu fırsatları sonuna kadar kullanmış, İslam ve Batı kültürleriyle yakından teması olmuş ve bulunduğu vazife sorumluluğunu üstlendiği kurumlarda "Osmanlı Bilim Tarihi" olarak adlandırıla-

² Muhammed H. Kutluoğlu, *The Egyptian Question, 1831-1841: The Expansionist policy of Mehmet Ali Pasha of Egypt, in Syria and Anatolia, and the reaction of the Ottoman Government*, Yayınlanmamış doktora tezi, Manchester University, 1993, s. 80-92

³ Kutluoğlu, a.e., s. 76-77.